

ISSN (E): 2181-4570

Medetova Dilnaza Toychiyevna**Toshkent davlat yuridik universiteti «Jinoyat qonunchiligini qo'llash nazariyasi va amaliyoti soha mutahassisligi» magistranti****MAQOLA****Ayrim horijiy davlatlar jinoyat protsessual qonunchiligida uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasining qo'llash masalalari va uni tanlashdagi ayrim hususiyatlarning qiyosiy huquqiy tahlili (Qozog'iston, Rossiya va Belorusiya)**

Davlat majburlov choralaridan biri bo'lgan hamda uy qamog'i ehtiyot chorasini o'z ichiga olgan har doim konstitutsiyaviy cheklovlar, shaxsning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari bilan bog'liq, shuning uchun huquqiy tartibga solish sohasidagi joylar markaziy o'rinlardan birini egallaydi.

Rossiya Federatsiyasida, boshqa ko'plab mamlakatlarda bo'lgani kabi, uy qamog'i jinoyat-protsessual choralar tizimi cheklashning og'irligiga qarab majburlash inson huquqlari va erkinliklari masalalari bo'yicha ikkinchi o'rinda turadi, faqat qamoqqa olish ehtiyot chorasidan o'tmagan holda, uning qo'llanishi bu esa jahon ilm-fani va amaliyotining masalalarga jiddiy e'tibor qaratishiga sabab bo'lmoqda.

Samaradorlikni oshirish uchun Rossiya Federatsiyasida uy qamog'ini qo'llash, uni takomillashtirish huquqiy tartibga solish maqsadga muvofiq bo'lib uni xorijiy mamlakatlar tajribasiga murojaat qilgan holda ko'rsatilgan majburlov chorasining doiralarini (Qozog'iston Respublikasi, Belarus Respublikasi va O'zbekiston Respublikasi), ko'rib chiqilayotgan muassasaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda o'ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Shunday qilib, Belarus Respublikasida birinchi marta ehtiyot chorasi sifatida uy qamog'i 1999 yilda qabul qilingan, 125-127 moddalari Belarus Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi.

Qamoqqa olish ehtiyot chorasi Qozog'iston Respublikasi homiyligida 1997 yil Jinoyat-protsessual qonunchiligi sifatida belgilangan. Hozirgi kunda qamoqqa olish ehtiyot chorasi sifatida Qozog'iston Respublikasi qonuning Jinoyat-protsessual kodeksi 146-moddasida keltirib o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasi jinoyat protsessual kodeksi bilan solishtiradigan bo'lsak qonun yaqinda 2014 yil qonuniy normativ huquqiy hujjatlarida aks etgan.

Xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil qilish, qayerda sifatli darajada uy qamog'i qo'llanilishi to'g'risida milliy qonunchilik tomonidan qabul qilinishi mumkin bo'lgan

xususiyatlar, jinoiy protsessda ehtiyot choralari qo'llashning ijobiy holatlarni aniqlash imkonini berdi.

Qonunga muvofiq Qozog'iston Respublikasida uy qamog'ida bo'lgan shaxs ustidan nazorat jinoyat protsessini yurituvchi organ tomonidan amalga oshiriladi.

Shunday qilib, qonunning 5-qismi 146 moddasi asosida Qozog'iston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida ehtiyot chorasini qo'llash tartibi uy qamog'ining shakli dastlabki tergovni amalga oshirishga vakolatli davlat organlarining qo'shma buyrug'i bilan belgilanadi. Shuningdek, qo'shma buyruq shakldagi uy qamog'i ehtiyot chorasini ijro etish qoidalarini tasdiqlandi uy, unga ko'ra nazorat o'rnatilgan uy qamog'ini ijro etish Ichki ishlar vazirligi organlariga yuklatilgan ishlar, prokuratura, Milliy qo'mita xavfsizlik, Moliya vazirligi va Davlat xizmati ishlari va korrupsiyaga qarshi kurashish agentliklari o'z vakolatlari qoidalariga muvofiq jinoyat ishlari bo'yicha sudgacha tergov va surishtiruv olib boradilar.

Belarus Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida, qaysi organ sifatida qarorni ijro etish yuklangan uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risidagi (ta'riflar) surishtiruv organi orqali belgilanadi(119-moddaning 6-qismi). Aslida esa Belarus Respublikasida uy qamog'ini ijro etish va surishtiruvlar tartibi ichki ishlar organlariga yuklangan.

Ba'zi mualliflarning fikriga ko'ra, Belarus Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi aniq ko'rsatma uchun mas'ul bo'lgan tergov organi yetishmasligi, ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risidagi qaror (ajrim) ijrosi, shuningdek, uy qamog'idagi shaxslar ustidan nazoratni amalga oshirish mexanizmining o'zi tartibga solinmaganligi ushbu chorani qo'llash amaliyotiga salbiy ta'sir qiladi. Shunday qilib, Bosh prokuratura ma'lumotlariga ko'ra Belarus Respublikasi, so'nggi 7 yil ichida umuman olganda, uy qamog'idan foydalanishning qisqarishi bilan tavsiflanadigan tendentsiya paydo bo'lgan bo'lib, bu chora juda qimmat va amalga oshirish qiyin bo'lgan chora tadbirlardan biri bo'lib u ko'p sonli xodim va kadrlarni talab qiladi va bu masalada tergov organlari har doim ham ta'minlay olmaydilar. Shunday qilib, to'liq izolyatsiya holatida ayblanuvchining kompaniyasidan uy qamog'i, 6 dan 12 nafargacha xodimlarning kechayu kunduz politsiya postlari kuzatuv tashkil etilgan. Bundan tashqari, Belarus Respublikasi Ichki ishlar vazirligining qaroriga muvofiq 2007 yil 13 noyabrdagi 294-son «Ishlarni tashkil etish bo'yicha yo'riqnomani tasdiqlash to'g'risida» tuman militsiya inspektori "ikkinchisi amalga oshirilmasligi mumkin bo'lgan faqat shaxslar uchun

profilaktik nazorat, balki unga nisbatan ham uy qamog'ida ayblanganlarning nazorati uchun ham muayyan vakolatlarga ega. Shu bilan birga, kundalik rejada uchastka militsiya inspektori tomonidan bir oy davomida mehnat daftarchasida tuzilgan ish, ayblanuvchiga tashrif buyurish mumkin va nazoratning boshqa shakllari qo'llanilishi mumkin.

Rossiyada Federal qonunining joriy etilishi munosabati bilan 2011 yil 7 dekabrda 420-FZ 107 moddasini matnini o'zgartirgan holda uy qamog'ini ehtiyot chorasi sifatida tanlash va qo'llashni tartibga soluvchi Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksi (RF JPK) jinoiy protsesslar kimligi haqidagi ko'plab nizolarni hal qilib gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchining joylashgan joyi ustidan nazoratni amalga oshirishi va uy qamog'i shakldagi ehtiyot chorasini ijro etish joyi uy qamog'i va ijroni ta'minlash sud tomonidan belgilangan taqiqlar va (yoki) cheklovlar kiritilgan.

Bunday nazorat Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksining 10-qism 107-moddasi federal tomonidan amalga oshiriladi real ijro etuvchi hokimiyat organi, huquqni muhofaza qilish funktsiyalari, nazorat va nazorat funktsiyalari jinoiy jazolarni ijro etish sohasida mahkumlarga nisbatan qo'llaniladi.

Biroq, amaliyot bunday o'zaro ta'sirning past samaradorligidan dalolat beradi va birinchi navbatda, dastlabki tergov organlari xodimlariga yordam berish maishiy sohada o'z vazifalarini bajarish hibsga olishlarda qiziqish yo'qligini bildiradi.

Inson nazorati bilan shug'ullanishda Qozog'iston Respublikasi tajribasi qiziq tuyuladi, uy qamog'i jinoyat protsessini amalga oshiruvchi organ, ya'ni ehtiyot chorasini qo'llash samaradorligidan ko'proq manfaatdor bo'lgan subyekt tomonidan amalga oshiriladi.

Qozog'iston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq uy qamog'i uy ostida hibsga olish o'tkazuvchi organ tomonidan uy qamog'idagi shaxsni nazorat qiluvchi orqali belgilanadi.

Nazorat ostidagi ayblanuvchiga jinoyat ishi yuritilayotgan davrda qarindoshlari va boshqa shaxslar tomonidan uy-joy berilganligi taqdim etishga ruxsat beriladi, lekin ayni paytda ularning, shuningdek ular bilan birga yashayotgan kattalarning yozma roziligi talab qilinadi.

Ijara shartnomasi tuzilgan taqdirda gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi uy qamog'ida bo'lgan davrda uy egasi ijarachi tomonidan ularga uy-joyi ijaraga berish

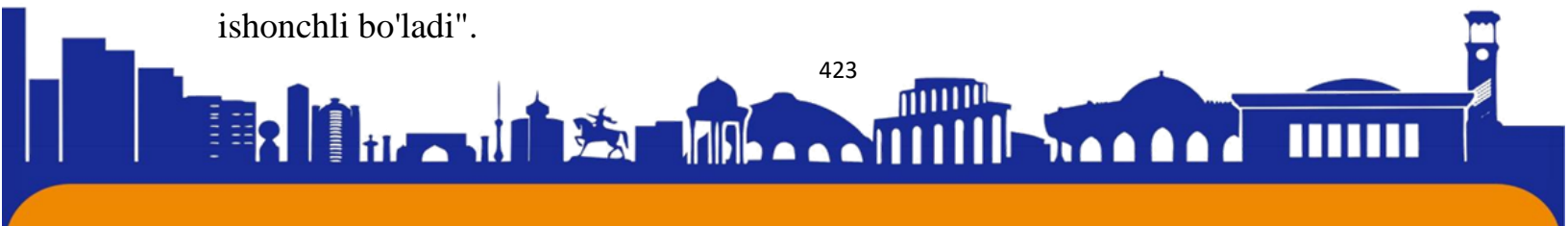
maqsadi asosiy narsa to'g'risida ogohlantirilishi kerak, bunda sublizning bundan mustasno.

Rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirishda uy xo'jaligi ostida bo'lgan shaxs tomonidan hibsga olish, nazorat o'rgani uni yashash joyida tekshirish uchun kunning istalgan vaqtda kelib tekshirishga haqli va huquqqa ega, shu jumladan tunda ham amalga oshirishi mumkin, lekin tekshiruv faqatgina bir marta amalga oshiriladi boshqa emas.

Belarus Respublikasida uy qamog'ini ijro etish mexanizmini huquqiy tartibga solish mavjud emas, olimlar ta'kidlaganidek, bir qator hollarda, gumon qilinuvchi shaxsni kuzatishni o'rnatish kabi nazorat chorasi yoki ayblanuvchining uning uy-joyini, shuningdek, uning uyini yoki unga ajratilgan uy-joyini himoya qilish binolarning yashash joyi tom ma'noda tushuniladi va amalga oshiriladi, ya'ni qo'riqchilar qo'yilgan uyning yonida emas, balki to'g'ridan-to'g'ri uy qamog'i ostidagi ayblanuvchining uyida bo'ladilar. Shunday qilib, uyda ruxsatsiz shaxslarning mavjudligi tufayli ayblanuvchi va u bilan birga yashaydigan shaxslar muayyan noqulayliklarga duch kelishadilar. Ehtiyot chorasini tanlashda ayblanuvchi bilan birga yashayotgan shaxslarning uy qamog'i tarzidagi fikri Belorussiya, Rossiya davlatlarida bo'lgani kabi, umuman e'tiborga olinmaydi, bu ikkala davlatning huquqiy haqiqatining salbiy tomonlaridan biridir.

Yuqorida belgilangan Qozog'iston Respublikasining uy qamog'ini qo'llash qoidalari, Rossiya qonun chiqaruvchisi tomonidan tahlil qilingan profilaktika chorasining samaradorligini oshirish va gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchiga uy-joy beradigan shaxslarning huquq va erkinliklarini hurmat qilish uchun samarali rol o'ynashi mumkin.

V.V. Smirnov shunday ta'kidlaydilarki: "Nima bo'lsa ham boshqa har qanday fakning ehtimoli yuqori emas edi yoki va uni mutlaqlashtirib bo'lmaydi. Hatto eng yuqori ehtimollik darajasi ham xatolarni imkoniyatlarini inkor eta olmaydi. Qaror qabul qilinadigan vaqtga kelib profilaktika chorasini tanlash sharoitlar to'plami bo'lishi kerak bo'lib, nomaqbul xatti-harakatlarning dalillari sifatida tergov jarayonida bo'lishi shart. Agarda Profilaktika chorasini qo'llash to'g'risidagi qaror noto'g'ri xatti-harakatlar to'g'risidagi ishonchli faktik ma'lumotlarga asoslanadigan bo'lsa, sub'ektiv fikrga emas, balki ayblanuvchi uning ehtimoliy xatti-harakatiga etibor berilsa, qarorning o'zi ishonchli bo'ladi".

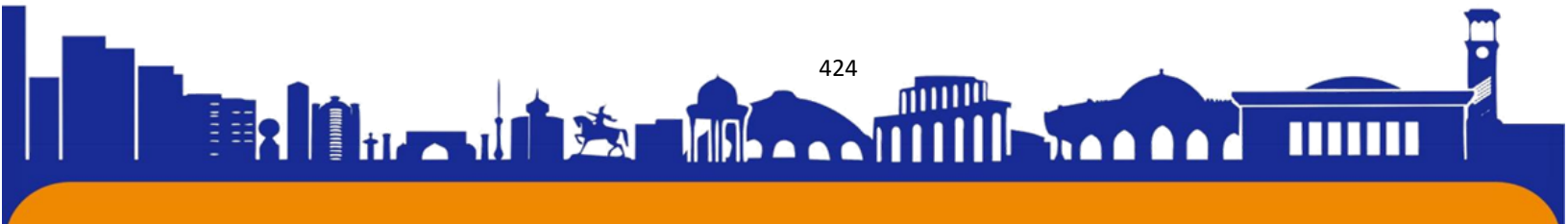

Profilaktika chorasini qo'llash to'g'risida qaror qabul qiladigan shaxs yoki organing fikri sezgiga yoki taxminlarga asoslanmasligi kerak, balki aniq Jinoyat-protsessual qonun hujjatlarida belgilangan tartibda protsessual tartibda olingan ehtiyot chorasini tanlash uchun asoslar mavjudligini tasdiqlovchi dalillarga asoslanishi zarur. Shuning uchun ham ularni qabul qilish, birlashtirish, baholash va qo'llash shakllari, Belarus Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining asoslar tahririda profilaktika chorasini tanlash Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksi, Qozog'iston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksiga qaraganda ko'proq effektiv va progressiv ko'rinadi.

Qozog'iston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksiga muvofiq ayblanuvchi yoki jinoyat sodir etishda gumon qilish Qozog'iston Respublikasi Jinoyat kodeksida kamida 5 yil muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan.

Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksi va Belarus Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining normalariga bag'ishlangan uy qamog'i, shaxs ayblanayotgan yoki gumon qilinayotgan jinoyat uchun jazo turi va miqdorini ko'rsatmagan bo'lib, unga nisbatan ehtiyot chorasini qo'llash uchun asos sifatida qo'llanilsa ham, garchi qamoqqa olish to'g'risida qaror qabul qilish uchun ham xuddi shunday asos nazarda tutilgan bo'ladi. Bundan tashqari, qonunning 3-qismiga qaramasdan Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksining 107-moddasi, o'lchovni tanlash tartibini belgilash uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasi qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini tanlash tartibiga o'xshashligini ko'rsatadi. Qamoqqa olingan shunga ishora qiladiki, Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksining 108-moddasi, ushbu tartibni tartibga soluvchi Rossiya Federatsiyasi Oliy sudi Plenumining qarori bilan 2013 yil 19 dekabrda 41-sonli «Amaliy amaliyot to'g'risidagi qonunning sudlar tomonidan qo'llanilishi ostida ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi ehtiyot choralari qo'riqchilar, uy qamog'i va garov" deb ta'kidlab belgilangan jazo turi va miqdori bilan bog'liq asoslar va shartlar 1-modda Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksining 108-moddasi hibsga olish, qamoqqa olish, uy qamog'i sifatida foydalanish uchun emas deb ta'kidlangan bo'lib chunki ular qonunning 107 Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilmagan.

Uy qamog'i qamoqqa olish ehtiyot chorasidan keyin ikkinchi eng qattiq ehtiyot chorasi ekanligini hisobga olsak, ehtiyot chorasini qo'llashning yuqoridagi shartlari

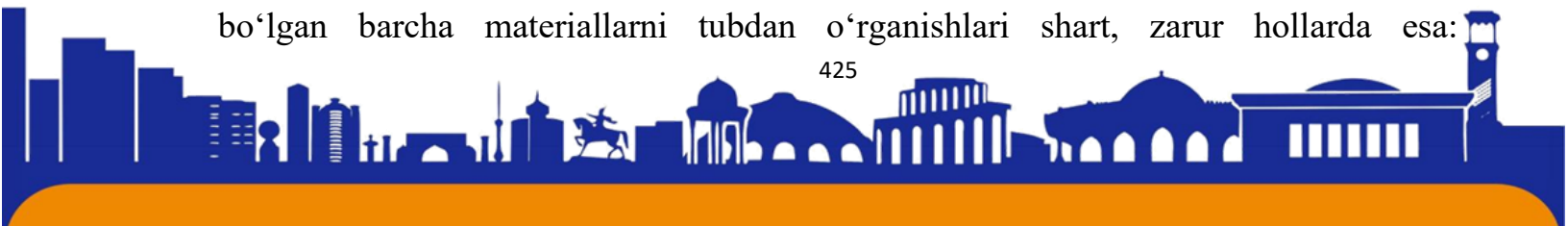
inson huquqlari va erkinliklarini o'zboshimchalikdan va qo'llashning yuqoridagi shartlari qo'shimcha himoya kafolati bo'lib xizmat qiladi.

Chet el tajribasini tahlil qilish Rossiyada va ba'zi xorijiy davlatlarda profilaktika choralaridan biri bo'lmish uy qamog'i sohasidagi ishlarni mamlakatlarda ijobiylikni aniqlash imkonini berib va uning huquqiy tartibga solishning momentlarini yetqazib berdi.

Bizning fikrimizcha, qonun chiqaruvchining pozitsiyasi chora-tadbirlarni saylovchi, ruxsat beruvchi sub'ektga nisbatan Belarus Respublikasi uy qamog'i va huquqiy cheklovlarni belgilash (prokuror, Tergov qo'mitasi raisi, Davlat xavfsizlik qo'mitasi raisi) huquqiy voqelikning ijobiy hodisasiga bog'lanishi mumkin emas deb o'ylaymiz. Uy qamog'i, nisbatan "yumshoqlik" ga qaramay qamoqqa olish ehtiyot chorasiga nisbatan shaxsning huquqlarini shunga qaramay, sezilarli darajada konstitutsiyaviy tomonlama cheklaydi. Shu sababli, sud qarorlarisiz bu cheklov dan boshqa usulda qarorlar o'zboshimchalik bilan amalga oshirilmasligi kerak.

Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksidan farqli o'laroq (107-moddaning 7-qismi) Belarus Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida (125-moddaning 2-qismi) va Qozog'iston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida (2-qism) 146 moddasida belgilangan shaxslar ro'yxati uy qamog'ida bo'lgan taqdirda, taqiqlar va cheklashlar kengroq to'liq emas bo'lib chorani ta'minlash uchun "boshqa choralar" qo'llanilishiga yo'l qo'yiladi. Qonun chiqaruvchining bunday tashabbusi, bizningcha, yetarli munozarali xarakter keltirib chiqarmoqda, chunki uy qamog'i kabi hibsga olish insonning konstitutsiyaviy huquqlarini sezilarli darajada cheklash bilan bog'liq hisoblanadi, shuning uchun shaxsga nisbatan qo'llaniladigan cheklovlar ro'yxati shunday bo'lishi kerakki u nafaqat huquqni qo'llashning bir xilligi uchun, balki qat'iy belgilangan huquqlarga rioya etilishi ustidan nazoratni kuchaytirish gumon qilinuvchi va ayblanuvchiga nisbatan ko'rsatilgan ehtiyot chorasini qo'llashda qonuniylikga rioya etilishi zarur.

Qonunning 3-qismi 126 moddasi asosida Belarus Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi sanksiya berish to'g'risida qaror qabul qilishda uy qamog'i to'g'risida qaror chiqarish, prokuror yoki uning o'rinbosari, Belarus Respublikasi Tergov qo'mitasi raisi; Davlat qo'mitasi raisi Belarus Respublikasi xavfsizligi yoki amalga oshiruvchi shaxslar vakolatli o'rgan vakillari o'z majburiyatlari bo'yicha uy qamog'ini qo'llash uchun asos bo'lgan barcha materiallarni tubdan o'rganishlari shart, zarur hollarda esa:

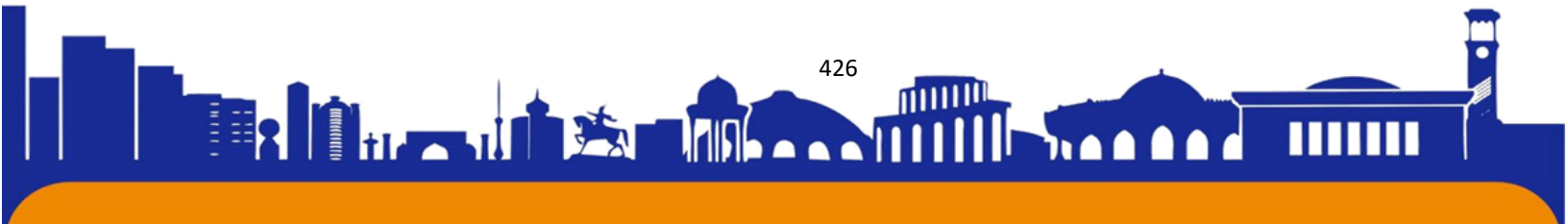
gumonlanuvchini yoki ayblanuvchini, voyaga etmagan gumon qilinuvchi shaxsan so'roq qilishlari kerak.

Rossiyada (Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksining 109-moddasi), Belarusiyada (Belarus Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 127-moddasi), maksimal muddat sudgacha bo'lgan ish yuritishda uy qamog'ini qo'llash - 18 oy deb belgilangan. Belgilangan davrdan profilaktika chorasini tanlagan paytdan boshlab jinoyat ishini prokurorga topshirish sudga yuborish vaqtlarini ham o'z ichiga oladi. Qozog'iston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksiga muvofiq (152-modda) va O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (245-modda) maksimal muddat uy qamog'ini qo'llash hisoblanadi 18 va 12 oy, mos ravishda, lekin belgilangan muddatda ayblanuvchini jinoyat ishi materiallari bilan tanishtirish vaqti hisobga olinmaydi, Yevropa Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini oqilona vaqt printsipli bo'yicha himoya qilish to'g'risidagi konventsiyada bu e'lon qilingan.

Shunday qilib, o'rganish jarayonida ayniqsa uy-joyini tanlash va qo'llash masalalari Rossiya va ba'zi xorijiy mamlakatlarning huquqiy tizimlarida uy qamog'i bizlarda yangi o'rganilayotgan chora tadbirlaridan va amaliy qo'llash bo'yicha ijobiy tajribaga ega emas degan xulosaga kelishimizga isbotdir. Biroq, Rossiya takomillashtirish jarayonini to'xtatish uy qamog'ini tanlash va qo'llash masalalari hamda huquqiy tartibga solish yo'qligiga qaramay, ushbu profilaktika chorasi sezilarli yutuqlarga ega bo'lib kelmoqda. xorijiy mamlakatlarning ba'zi ijobiy tajribalari foydalanish maqsadga muvofiq bo'lib uy qamog'i ehtiyot chorasining rivojlanish maqsadida milliy qonunchilik uy qamog'i institutini takomillashtirish hibsga olish, bu bir qator jiddiy muammolarni hal qiladigan istiqbolli choralarni rivojlantirish, ular orasida nafaqat tergov izolyatorlarining gavjumligi va ayblanuvchini (gumonlanuvchilarni) qamoqda saqlash uchun yuqori moliyaviy xarajatlar, shuningdek, umuman olganda, shaxsga nisbatan insoniy munosabat muammosi, tsivilizatsiyalashgan mamlakatlarda zamonaviy ehtiyojlarni qondirish maqsadlari amalga oshirilib kelinmoqda.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda quyidagi o'zgartirishlarni kiritishni taklif qilamiz:

➤ joylashuvni nazorat qilishni ko'rsatish gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchini ehtiyot chorasini ijro etish joyida qabul qilish uy qamog'i va ularning ijrosi sud tomonidan qo'yilgan taqiqlar va (yoki) cheklashlarni hamkorlikda amalga

oshirib jinoyat ishlari bo'yicha tergov yurisdiksiyasi qoidalariga muvofiq dastlabki tergov organlari va surishtiruv organlari bilan hamkorlik qilish;

➤ uy-joy tanlanish zarurligi tartibida honadon egasining ruxsati va uyda istiqomat qiluvchilarning yozma ravishda roziliklarini olish; uy qamog'ini ta'minlasinjinoiyat qonunida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etishda gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchiga nisbatan saylanishi mumkin. ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi erkinlik.

➤ jinoyat qonunida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etishda gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchiga nisbatan uy qamog'i qo'llanishi mumkin faqatgina ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanish yoki erkinlikni cheklash bilan aloqador bo'lsagina.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Volynchik, O.A. Uy qamog'i: huquqni qo'llash amaliyoti muammolari / O.A. Bagpipe // Ogarev-onlayn. - 2015. - NN^o 9. - URL: <http://journal.mrsu.ru/arts/domashnijj-arest-problemy-pravoprimeritelnojj-praktiki>.

2. Dyachenko, A.P. Uy qamog'i jinoiy siyosatni amalga oshirish vositasi sifatida (Rossiya va xorijiy mamlakatlarning qonunchilik tajribasini qiyosiy tahlil qilish / A.P. Dyachenko // Rossiya Fanlar akademiyasining Davlat va huquq instituti materiallari. - 2014. - NN^o 3. - S. 107-122.

3. Umumiy yurisdiksiya sudlarining jinoiy ishlarni ko'rib chiqish bo'yicha ishi to'g'risidagi hisobotlar hayqiriq misoli: Rossiya Federatsiyasi Oliy sudi huzuridagi Sud departamentining rasmiy sayti. - URL: <http://www.cdep.ru/index.php?id=79>.

4. Колоколов, Н.А. Заключение обвиняемого под стражу: алгоритм производства/ Н.А. Колоколов // Уголовный процесс. – 2007. – NN^o 5. – С. 11.

